JOURNAL OF RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIETY
EĞİTİM VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN: 2458 - 9624 (Online)

Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES, 4(1), 17-32, 2017

ÇAĞDAŞ TÜRK SANATINDA GERÇEK DIŞI KUŞ FİGÜRLERİ

UNREAL BIRD FIGURES IN CONTEMPORARY TURKISH ART

Didar Ezgi ÖZDAĞ[1]

[1] Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta: deozdag@gmail.com

Gönderim Tarihi: 30.01.2017 *Düzeltme Tarihi:* 10.04.2017 *Kabul Tarihi:* 02.05.2017

Öz

Bu çalışma da Çağdaş Türk Sanatında gerçek dışı kabul edilen kuş isimleri, temsili sanatçıların ortaya koymuş oldukları eserler ile birlikte ele alınmış ve incelenmiştir. Geçmişten günümüze çeşitli kültürlerde benzer veya farklı anlamlara gelen gerçek dışı kuşlar Türk mitolojisinden ve tarihi kaynaklardan yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacına yönelik olarak edinilen bilgiler sonucunda Çağdaş Türk sanatında kullanılan gerçek dışı kuşlar ve günümüzde bu anlamda yapıtlar ortaya koyan sanatçılar hakkında bilgi verilmiş, ileride yapılabilecek çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk sanatı, çağdaş Türk sanatında kuş figürü, gerçek dışı kuşlar.

Abstract

In this study, artifacts represented by unrealistic bird figures used in contemporary Turkish art were handled and studied. Unreal birds that have similar or different meanings in various cultures from the past to present have been tried to be revealed by using Turkish mythology and historical sources.

As a result of the information obtained for the purpose of the research, information about the unreal birds used in contemporary Turkish art and the artists presenting works in this sense are presented and suggestions about future works are presented.

Keywords: Contemporary Turkish art, bird figures in contemporary Turkish art, unreal birds.

Atıf için Künye Bilgisi: Özdağ, D. E. (2007). Çağdaş türk sanatında gerçek dışı kuş figürleri. *JRES*, 4(1), 17-32.

Giriş

Yüzyıllardır insanoğlunun hayatında çeşitli şekillerde yer alan kuşlar şiirlere, romanlara ve mitlere konu olmuştur. Genellikle özgürlüğü, bilgeliği, barışı, yeniden doğuşu vb. temsil eden kuş figürleri çeşitli sanat dallarında da en sık kullanılan sembollerden birisidir.

İnsanoğlunun hayatında büyük bir yeri olan kuşların, insanın en büyük dışavurumu olan sanatsal oluşumların şekillenmesinde de etken rol oynaması kaçınılmazdır. Uçma yetisiyle kuş, insanlar tarafından da sıra dışı bir yaratık olarak algılanmıştır. Dolayısıyla da kuş figürü; tanrısallık ve bağımsızlık diye nitelendirilebilen kavramın, gücün ve kudretin simgesi, doğumun ve yeniden doğusun karşılığı ve ölen kişilerin ruhlarını çağrıştırır. Bu nedenle de tarih boyunca birçok uygarlığın sanatında kullanılmıştır (Gunyar, 2007, s.5).

Bir başka ifade ile çeşitli sanat dallarında birçok farklı kuş türü bazen olduğu gibi bazen sadeleştirilerek, bazen de gerçek dışı olarak tasvir edilmiştir. Toplumların kutsal olarak kabul ettikleri bu varlıklar yüklenilen anlamları ve görsel özellikleri ile dünya üzerindeki diğer tüm canlılardan ayrılmaktadır.

Kuşlara ve kuşlar bağlamında farklı hayvanlara verilen olağanüstülükleri hemen her toplumun bulunduğu coğrafyanın ekolojik yapısına ve bunun sonucunda oluşan hayvan çeşitliliğine bağlı olarak oluşan değerler silsilesi içerisinde geliştirilen kültürel ürünlerde görmek mümkündür (Öncül, 2009, s.176).

Geçmişten günümüze birçok alana konu olan gerçek dışı kuşların bugün Çağdaş Türk Sanatında da birçok örneği bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak farklı sanat dallarından birçok sanatçının çalışmalarına esin kaynağı olan gerçek dışı kuşlar Çağdaş Türk Sanatı bağlamında ele alınmış, sanatçılar ve eserleri incelenmiş, konuyla ilgili detaylı bir kaynak taraması yapılmıştır.

Gerçek dışı kuş figürlerinin Çağdaş Türk Sanatına olan etkilerinin sanatçılar ve yapıtları üzerinden incelenmesi araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır. Araştırma sonunda Çağdaş Türk Sanatında kullanılan gerçek dışı kuş figürlerinin gelenekselleşmiş sembollerden farklı olarak ele alınış biçimlerinin ortaya koyulacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda problem cümlesi " Çağdaş Türk Sanatında Gerçek Dışı Kuş Figürleri" olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Çağdaş Türk Sanatında kullanılan gerçek dışı kuş figürlerini tespit etmeye yönelik tarama modelinin kullanıldığı bir araştırmadır. Tarama modeli, var olan durumu aynen olduğu gibi yansıtmayı esas alır (Karasar, 1994; Balcı, 2004).

Geçmişte ya da halen var olan bir durumun var olduğu şekliyle betimlenmesi tarama modeli ile ortaya konulmaktadır. Tarama yöntemini uygulayan araştırmacı önceden tutulmuş çeşitli kayıtları (ses kaydı, belgeler, fotoğraflar vb) kendi gözlemleri ile sistemli bir şekilde birleştirerek çalışmasını yorumlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini çağdaş Türk sanatında gerçek dışı kuş figürü kullanan sanatçılar oluşturmaktadır. Örneklem ise; eserlerinde gerçek dışı kuş figürlerini kullanan sanatçılardan temsili olarak seçilendir. Örneklem grubunda yedi sanatçı bulunmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında mevcut kaynakların incelenmesi yoluyla bilgi elde etme yöntemi olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu anlamda kaynaklar; kitap, makale, tez, katalog, röportaj, eser fotoğrafları vb.dir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda literatür taraması yapılmış ve sanatçıların yapıtları incelenmiştir. Elde edilen tüm veriler sonuç ve öneriler bölümünde ortaya konulmuştur.

Türk Kültüründe Ve Sanatında Gerçek Dışı Kuşlar

Anka/Simurg-u Anka/Zümrüdü Anka/Konrul/Tuğrul Kuşu

Dünyada birçok ulusun mitlerine konu edinmiş olan Anka kuşu farklı isimlerle anılmaktadır. Genel olarak; Anka kuşunda otuz kuşun rengi, büyüklüğü ve özellikleri olduğuna inanılmaktadır. Türk halk kültüründe renginin yeşil olduğuna dair inanışlardan dolayı Zümrüdüanka olarak da bilinmektedir.

Şekil 1. Kazvini, Acaibul Mahlukat eserinde Simurg Tasviri Simurgh (https://tr.pinterest.com/pin/843580573921485834/)

Anka kuşu düşsel dünyada yaratılmış ancak gerçekte somut bir varlık olmamasına karşın insanın manevi dünyasında büyük ve uhrevi anlamlar ifade eden bir varlıktır. Kendini küllerinden var eden Anka kuşunun dünyada sadece bir tane olduğuna inanılır (Gezgin, 2007, s. 20).

Birçok kültürde anlatılan efsanelere göre bu kuş Kaf dağının tepesinde yaşamaktadır. Çok büyük bir vücuda, yassı bir buruna ve rengarenk kanatlara sahiptir. Bazı efsanelerde tüylerinin iyileştiri gücü olduğundan bahsedilmektedir. Anka kuşunun ateşten ve güneşten yaratıldığına inanılır.

Anadolu'da yazılmış mühim bir eser olan Saltuk-name'de de Simurg ile ilgili hususlar vardır. Burada Simurg Er-Töştük destanındaki kartal ile Garuda'nın bir sentezi olarak görülür. Saltukname'de Sarı Saltuk Kafdağı'nda bulunan büyük bir ağacın yanına gelir. İslamiyet öncesinin kutsal kayın ağacını veya diğer doğu mitolojisindeki dünya veya hayat ağacını hatırlatan bu ağacın üzerinde Simurg'un yuvası bulunmaktadır. Simurg yiyecek aramaya çıkar. Onun bu sefer getireceği yiyecek Garuda ile ilgili efsanede olduğu gibi fil olacaktır. Sarı Saltuk Simurg yiyecek getirmeye gittiği sırada, onun yavrularını, kendine yem yapmak isteyen ejderhanın elinden kurtarır. Az sonra gagasında iki fil taşıyarak gelen Simurg Sarı Saltuk'u öldürmek isterken yavruları buna mani olur (Alsan , 2005, s. 93).

Saltuk-name'de olduğu gibi birçok kültürün mitlerinde benzer anlatımlar mevcuttur. Özde aynı anlamları barındıran mitler farklı adlandırmalar ile değişiklik gösterebilir. Örneğin; Semender Anka kuşuna verilen diğer isimlerdendir. Batı dillerinde; Phoneix, Yunan mitolojisinde Pheniks gibi. Farsçadaki kelime anlamı "otuz kuş " demek olan Anka kuşu için yine yaygın olarak;

Devlet kuşu, Tuğrul, Hüma, Anka-yi mugrip, Sirenk, Zümrüt ve Zümrüdüanka gibi isimleri kullanılmaktadır

Geleneksel olarak Anka kuşu figürü yazılmış eserlerde genellikle yeniden doğuşu, gücü ve ihtişamı nitelendirse de bazı tasvirleri onun karanlık tarafı üzerinedir. Tıpkı insanda olduğu gibi iyi ve kötünün bir arada olduğuna inanılmıştır.

Anka kuşunun Türk İslam sanatında tasviri iki şekildedir. Birincisi koruyucu ruh özelliklerini taşıyarak, iyilik timsali, kahramanların koruyucusu kimliğindedir. İkincisinde ise kötülüklerin temsilcisidir. Firdevsi'nin Şahname'sinde Simurg iyi özellikleriyle yer alır. Zal bir bebek olmasına karşın yaşlı bir çocuk olarak doğar. Bunun üzerine babası Sam onu istemez ve adamlarına bebeği saraydan göndermelerini ister. Sam'ın adamları bebeği alarak Elburz dağına bırakırlar. Bu dağda yaşayan Simurg'un yavruları acıkınca yuvasından çıkar, bu sırada Zal bebeği görür. Onu da yuvasına getirerek büyütür. Bir gece Sam rüyasında oğlunu görür. Elburz dağına gelerek Simurg'a teşekkür eder ve oğlunu alır (Alsan, 2005, s. 95).

Türk ve Dünya sanatındaki yerinden ayrı olarak İslamiyet sonrası dönemde Anka kuşu tasavvufi bir sembol olarak ayrıca şu şekilde anlamlandırılmıştır ; "Kainatta tek bir yaratıcı vardır, tüm her şey ona aittir ve ondan izler taşımaktadır. Tüm canlılar için ölüm diye bir son vardır. Fakat tıpkı Anka'nın küllerinden yeniden doğduğu gibi ölümün ardından sonsuz bir yaşam aralanacaktır.

Son olarak; Anka kuşu minyatürlerde, çeşitli seramik formlarda, kadehlerde, çini desenlerinde, kilimlerde, dokuma kumaşlarda ve, mozaiklerde olmak üzere birçok alanda sıklıkla kullanılan bir semboldür. Özellikle bebek Zal ile birlikte ele alınan kompozisyonlarda ve minyatürlerde insan ve güneş sembolleri ile birlikte ele alınmıştır. Genellikle ateş ve alevler içinde resmedilmiştir.

Hüma/Hümay/Talih Kuşu/Harpi

Hüma kuşu efsanevi kuşlardan biridir. Bazı kaynaklarda Anka kuşu ile benzer özellikler taşıdığı belirtilmiştir. Devlet ve saadet kuşu olduğuna inanılmaktadır. Diğer bir ismi Umay'dır. Şansın, iyiliğin ve cennetin sembolüdür. Türk kültüründe "Zümrüdü anka", "Huma" veya "Umay" olarak adlandırılır. Farklı mitolojilerde Phoenix, Anka, Tanniao, Homa, Rokh, Simurg adıyla da bilinmektedir.

Farsça Hüma kelimesi efsanevi Hüma kuşu anlamının yanında 'saadet, kutluluk' anlamlarına da gelmektedir (Develioğlu, 1999, s. 390).

Hüma oldukça yükseklerde uçan, ulaşamayacağı hiçbir yer olmadığına inanılan bir kuştur. Bazı efsanelerde ayakları olmadığından bahsedilmektedir. Benzer figürleri farklı isimler alarak birçok mitolojide yer almıştır.

Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan bu efsanevi kuş bazı Türk lehçelerinde kumay, Anadolu Türkçesi'nde Hüma/Huma şeklinde söylenen Farsça Hüma/Hümay adındaki mitolojik kuştur. Eski Türk inancındaki dişi tanrı Umay'la benzerlikleri üzerinde de durulmuştur. Hüma bu özellikleriyle Türk ve İran mitolojilerinde kuşların en asili sayılmış ve ayrıca devlet kuşu olarak kabul edilmiştir. Hüma'nın bu özellikleri başta Roma olmak üzere değişik kültürlerdeki güç ve kuvvet sembolü olan avcı kuşlarla benzerlik göstermektedir (Eskigün, 2006, s.28).

Şekil 2. Türk Selçuklu Sanatında Ana Tanrıça Umay İnancı ile bağlantılı Hüma Kuşu İkonografisi. 12-13.yy.

(https://tr.pinterest.com/pin/318559373618001095/)

Tasavvuftada sıklıkla kullanılan "Hüma Kuşu" çoğu kaynakta Anka kuşu ile anılmaktadır. Fakat efsanelere göre Hüma kuşu; Anka kuşu gibi kaf dağının ötesinde değil cennette yaşamaktadır. Bazı kaynaklarca Harpi olarak da adlandırılan Hüma kuşu özellikle Selçuklu Sanatında ikonografik olarak ele alınmıştır. Harpi figürü İslam sanatında yardıma ihtiyacı olan kişilere yaptığı iyilikler ile tanınmaktadır.

Kaynaklarda şekli, özellikleri ve yaşadığı yer konusunda değişik bilgiler verilen Hüma bazılarına göre Hint okyanusundaki adalarda yaşayan güvercin büyüklüğünde, yeşil kanatlı sarı gagalı, bazılarına göre de Çin, Hıtâ, Deştikıpçak veya Hindistan'da yaşayan serçeden büyük, boz saksağanı andıran bir kuştur (Eskigün, 2006, s. 29).

Günümüzde hikâyelerin yanı sıra türkülerde, havayolları ve devlet armalarında Hüma kuşunun örneklerini görebiliriz.

Griffon

Griffonlar göğü, tan ağrışını, ilim, irfan, kuvvet gibi kavramları ifade eder. Türk sanatında özellikle kartal başlı grifonlar yaygın olarak görülür. MÖ II. Binyılda Shang devrine ait koyun kürek kemiklerinde yırtıcı kuşların Gök Tanrının simgesi olduğu ifade edilir (Çoruhlu, 2000, s. 131).

Yakındoğu mitolojinde yer alan Griffonlar zamanla Türk mitolojisine de geçen aslan gövdeli, kanatlı ve kartal başlı; göğü, tan ağarışını, gücü ve bilimi simgeleyen düşsel varlıklar olarak karşımıza çıkmışlardır. Tıpkı kartallar gibi gagası, pençeleri ve başı vardır. Çeşitli kaynaklarda farklı betimlemeleri de bulunmaktadır. Kartal kafası ve aslan bedeni veya gövdesi, kol ve bacakları insan şeklinde olarak tasvir edilmişlerdir.

Kaynaklarda belirtildiğine göre son derece güçlü, gururlu ve cesur hayvanlardır. Genellikle mühürlerde, mezar taşlarında, seramik objelerde, kapı kabartmalarında, mozaiklerde vb karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle Hun Sanatında örneklerini çokça görebileceğimiz tanrı sallaştırılmış mitolojik bir hayvandır. Hun halılarının dış kenarlarında kareler içerisinde yer alan Griffon figürü en belirgin örneklerindendir.

Garuda/ Karakuş

Garuda Altay mitolojisinde, gövdesi, kol ve bacakları insan biçimli, başı kartal biçimli bir kuştur. Hint Mitolojisinde genellikle tanrının üzerinde seyahat ettiği şekliyle tasvir edilmiştir. Yaşam ağacının dalları arasında yaşadığına inanılmaktadır.

Er Töştük Destanında Karakuş olarak adlandırılmıştır. Destan metnine göre Hayat Ağacında yuvası bulunan karakuş avlanmaya gittiği zaman, her sene bir ejderha musallat olup yavrularını yemektedir. Yine bir gün ejderha yuvasına yöneldiğinde Er-Töştük ejderhayı öldürür ve yavrularını kurtarır (Çoruhlu, 2000, s. 132).

Karakuş Altay Mitolojisinde Karakuş Han, Karaguş ve Harahus olarak adlandırılmıştır. Kuşların hükümdarı olan Karakuşun Tanrı Ülgenin oğlu olduğuna inanılmaktadır. Türk geleneğinde genel kuşların ruhları temsil ettiğine inanılması kamların ayinleri sırasında da görülmektedir.

Şamanların ayinleri sırasında kullandıkları davullar üzerinde de kullanılan kartal gibi kuşların genel ismi Karakuş olarak geçmektedir. Hindu ve Budist mitolojilerinde yer alan Garuda Türk Mitolojisinde benzer özellikleri ile yer almıştır.

Karakuş kartal figürü genellikle kilimlerde, kilden heykellerde, armalarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Çift Başlı Kartal

Birçok kültürde yer alan kartal gücü, ihtişamı ve hükümdarlığı temsil etmektedir. Orta Asya ikonografisinde de sıklıkla kullanılan kartal figürü özellikle Şamanizmde insanla ruh arasındaki ilişkiyi sağlamak için kullanılmıştır. Şamanlar ayinleri sırasında genellikle kendilerini çeşitli hayvanlar ile özdeşleştirmişlerdir. Bu hayvanlar arasında bulunan kartal birçok mitolojik kaynakta gök tanrının gücünü ve kudretini temsil etmektedir.

Kartal kimliğine bürünmedeki temel gaye; kartalda var olduğu düşünülen kutsal vasıflardan nasiplenebilme, kartalın yardımı ile ulaşılacak hedefe daha kolay varabilme ve mutlaka başarılı olma düşüncesiyle ilişkili olmalıdır. Şamanlar kartal kimliğine bürünmek suretiyle kötü ruhlarla daha iyi mücadele edecek ve amacına daha rahat ulaşabilecektir (Hoppal, 2012, s. 261).

Türk kültüründe kartal figürü özellikle hakanların armalarında da karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Türklerinin bütün boylarının arma ve sembollerinde bu figürün kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan yalnızca kartal değil çift başlı kartal figürünün de kültürümüzde önemi büyüktür. Eski çağlardan beri birçok toplum tarafından kullanılan çift başlı kartal İskit, Hun, Göktür ve Selçuklularda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3. Çift Başlı Kartalın Selçuklu Versiyonu , Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Çift_başlı_kartal)

Türk topluluklarının bazı anlatılarına göre kartal, sadece göğün sembolü olmakla kalmamış; aynı zamanda yer altındaki hayatın da temsilcisi olmuştur. Kartalın yedi gün yer üstünde, yedi gün de yer altında avlandığına inanılır (Roux, 2005, s.88).

Günümüzde çift başlı kartal figürünün örneklerini armalarda, ülke bayraklarında, mühürlerde kabartmalarda, mimaride vb. birçok alanda görebilmekteyiz.

Çağdaş Türk Sanatında Gerçek Dışı Kuş Figürleri

Çağdaş Türk Sanatında Gerçek Dışı Kuş Figürü Kullanımı

Türklerin, dört bin yıllık tarihleri içerisinde birçok coğrafyada bulunmaları tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Birçok millet ile birlikte yaşamış olan ve kendi kültürel özelliklerini kaybetmeden var olmaya devam eden Türkler yaşam tarzlarını çeşitli şekillerde yansıtmışlardır.

Bu anlamda, bir toplumun yaşam tarzına ve kültürel özelliklerine dair fikir edinmede sanat ve dolayısıyla sanat tarihi büyük bir öneme sahiptir. Geçmişe dair Türklerin ortaya koydukları minyatürler, çini, halı kilim sanatı, süslemeler ve damga örnekleri geleneksel anlamda Türk Sanatı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

18. yüzyıldan itibaren Batılaşmanın etkisiyle bugün Çağdaş Türk Sanatı olarak adlandırdığımız süreç başlamıştır. 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi bugünkü adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi kurulmuştur. Ardından dönemin birçok sanatçısı eğitim almaları için yurt dışına gönderilmişlerdir. Zamanla başka sanatçılara da örnek teşkil eden yapıtlar ortaya koyan dönemin sanatçıları birçok farklı konu ve figürü yapıtlarına dahil etmeye başlamışlardır.

Bu anlamda farklı konu arayışlarına giren sanatçıların yapıtlarında kimi zaman insan figürü, kimi zaman hayvan figürleri, kimi zaman da natürmort düzenlemeler dikkati çekmektedir. Bir diğer önemli unsur da 1940'lardan günümüze kadar milli gelenek anlamında ortaya konulmuş olan çalışmalardır. Geleneksel olarak kültürümüzde yer almış figürler, simgeler ve renkler sanatçılarca sıklıkla kullanılmıştır.

Özellikle Türk Sanatında çokça örnekleri bulunan hayvan figürleri yine milli gelenek anlamında çeşitli düzenlemeler içerisinde karşımıza çıkmaktadır Bu hayvanlardan olan "kuşlar" Türk Sanatı içerisinde ele alınan başlıca konulardan birisidir.

Farklı dönemlerde ve farklı sanat dallarında bazen konu olarak, bazen plastik bir öge olarak ya da bir soyutlama, anlık bir görüntü veya stilize bir sekil olarak işlenmiş, bir başka deyişle sanatta kuş figürü daima var olmuş ama sürekli şekil değiştirmiş ve süreç içerisinde yenilenmiştir (Erman, 2009, s. 5).

Bunun ilk örneklerinden birisi Kuzgun Acar'ın kuşlar adını verdiği heykelleridir.

Şekil 4. Kuzgun Acar, Kuşlar, 1967

(https://raffdergi.com/kuzgun-acar-kuslar/)

Sanatçı soyutlayarak yaptığı bu heykeller ile alışılmış kuş figürünün aksine yalnızca ritim duygusunu yansıtmaya çalışmıştır.

Soyutladığı gerçek dışı kuş figürleri ile bilinen bir diğer heykel sanatçısı Ali Teoman Germaner'dir. Türkiye' de modern heykel sanatının yaşayan en önemli temsilcilerinden olan sanatçı, farklı sanat dallarında verdiği örneklere rağmen özellikle masalsı bir anlatım ile ortaya koyduğu kuş heykelleri ile dikkati çekmektedir. İnsanlığın geçmişine, kültürel özelliklerine ve mitolojilerine göndermelerde bulunan Germaner resim ve heykellerinde izleyiciyi düşsel bir yolculuğa çıkarmaktadır.

Şekil 5. Ali Teoman Germaner, Anka Kuşu Kılçığı, 1994

(http://www.lebriz.com/pages/artist.aspx?artistID=619&section=100&lang=TR&periodID=&pageNo=0&exhID=2323&bhcp=1)

Türk Resim Sanatının önde gelen bir diğer isimlerinden Nuri Abaç ‘ın kuğu betimlemelerinde ise; devasal boyutta kuğular üzerinde seyahat eden insan figürleri dikkati çekmektedir. Gerçeğin çok ötesinde bir şekilde tasvir edilen bu kompozisyonlarda masalsı bir dil oluşturulmuştur. Abaç’ın izleyicide oldukça keyifli bir etki bırakan bu resimlerinin yanı sıra bir dönem oldukça etkisinde kaldığı ” ‘Sırat köprüsü’, ‘Yedi Uyurlar’ isimli eserlerinde olduğu gibi endişe ve korku yaratan fantastik kurguda oldukça fazla kullanılmıştır. Sonrasında bu ‘Yaralı Savaşçı’, ‘Bereket Tanrıçası Kibele’, ‘Hitit’li Kutsal Bakire’ ve ‘Selçuk Kartalı’ gibi mitolojik figürlere dönüşmüştür.

Tüm bunlardan yola çıkarak sanatçının hayal dünyasının sınırlarını zorlayan çalışmalarında yine mitolojiden yola çıktığını görüyoruz. Yüzyıllarca toplumdan topluma aktarılan öyküleri kendi dünyası ile birleştiren sanatçı resimlerinde bunu yansıtmayı amaçlamıştır.

Şekil 6. Nuri Abaç, Kuğu, 1995

(https://www.artamonline.com/260-muzayede-cagdas-sanat-eserleri/8124-nuri-abac-1926-2008-kugu)

Anadolu mitolojisinden etkilenen ve bu anlamda çalışmaları ile tanınan sanatçı Can Göknil ise; biçimsel değişiklikler ile aldığı eserlerinde aynı zamanda büyülü bir dünyanın da kapılarını açmaktadır. Sanatçı Türk Dünyasına dair inanç sistemine ve mitlere duyduğu ilgi ile bütünleştirdiği eserlerinde özgün bir dil oluşturmuştur. İnsanın var oluş sürecindeki gerçek dışı inanışlarını farklı konular çerçevesinde yorumlamaktadır. Orta Asya ve İslam Dünyası olarak ayırdığı çalışmalarında Şaman inanışları ve yaşam biçimleri, varoluş döngüsü, kader, burçlar gibi birçok konuyu ele almaktadır

Sanatçının Selçuklu kartalını andıran heykeli, insan bedeni ve hayvanlara özgü bir özellik olan kanatları bütünleştirdiği figürleri ve Anadolu ‘dan esinlendiği çocuklar için yazdığı masal

kitapları' da bulunmaktadır. "Keçeci Bayram ve Anka Kuşu" adlı kitabında masallarda ve söylencelerdeki Anka'yı anlatmıştır.

Şekil 7. Can Göknil, Sumbule Basak Virgo, 2004

(http://cangoknil.com/en/lens_portfolio/fate/)

Öte yandan, çalışmalarında sıklıkla gerçek dışı kuş figürlerine yer veren seramik sanatçısı Deniz Onur Ermanın porselen kili kullandığı çalışmalarında, çeşitli konuları masalsı bir anlatımla ele aldığını söyleyebiliriz.

Şekil 8. Deniz Onur Erman, Direnç, 2012

Sanatçının "Direnç" adlı eserinde de görüldüğü gibi figürün kafası kuş olarak, bedeni ise insan formunda biçimlendirilmiştir. Genel olarak çalışmalarında belirli bir kurguyu yansıtan sanatçı çeşitli deformasyonlar ile kuşlara özgü özellikleri insan bedeni ile birleştirmektedir. Seramik çalışmalarında kil ile birlikte kullandığı farklı malzemeler, yüzey üzerinde farklı doku arayışları, ortaya konulmak istenen ifadeler ile çarpıcı bir etki yaratılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmalarında genellikle Türk resim sanatının örneklerini gördüğümüz Özgür Demirci'nin "Kuş hikâyeleri" adını verdiği serisinde karşımıza çıkan ve soyut bir şekilde betimlediği figürlerde ise birçok farklı öğe bir kompozisyon içerisinde ele alınmıştır.

Şekil 9. Özgür Demirci, Kuş Hikâyeleri 3, 2013

(http://www.art50.net/ozgur-demirci.html)

Yine çalışmalarında sıklıkla gerçek dışı kuş figürlerini konu edinen seramik sanatçılarından Kamuran Ak özellikle Anka kuşunu ele aldığı eserleri ile dikkat çekmektedir. Farklı kültürlerde farklı isimler ile anılan Anka kuşunun küllerinden yeniden doğma hikâyesini seramik sanatı ile benzerliğine dikkat eden sanatçı ilk kişisel sergisinde;

> "Siz şekillendirir ve hayat verirsiniz ama önce ateşe sokmanız gerekir. İşte bu farklı kültürler ve seramik ateşte buluştu" demiştir.

Şekil 10. Kamuran Ak, Simurg, 2014

(https://tr.pinterest.com/ebakla/kamuran-ak/)

Yaptığı çalışmalarda insanın hayatında tıpkı Anka kuşu gibi sonlardan yeni başlangıçlar yaratabileceğinin altını çizen Ak soyutladığı figürler ile bu gerçek dışı kuş figürünü çeşitli varyasyonlar ile çeşitlendirmiştir.

Sanatçının kuş hikâyeleri isimli çalışmalarının çıkış noktasını Simurg kuşu oluşturmaktadır. Hikâyede otuz tane kuşun bir araya gelmesi ile Simurg 'un oluştuğuna inanıldığı gibi sanatçı bu çalışmalarını bir seriye dönüştürmüştür. Serinin sayısının şu anda kesin olarak bilinmemesine rağmen sanatçı tarafından üretilmeye devam etmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca birçok uygarlık için önemli bir yere sahip olan "kuş" simgesi, Türk kültüründe de sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle mezar taşları, hükümdarların taçları, devlet armaları, bayraklar, mühürler, kabartmalar, mimari süslemeler, minyatür sanatı ve daha birçok alanda karşımıza çıkan bu figür zaman içerisinde değişen bir anlayış içerisinde var olmaya devam etmiştir.

Anlamsal olarak barış, özgürlük, ölümsüzlük gibi temalar üzerine kurulu kuş figürü pek çok Uygarlık ile birlikte sanatın alanlarına da dahil olmuştur. Bu anlamsal ifadeden veya kuş figürünün tarih boyunca uzanan yolculuğundan esinlenen sanatçılar farklı yapıtlar ortaya koymuşlardır. Önceleri daha somut bir anlayışla ortaya koyulan kuş figürleri sonraları deforme edilerek veya gerçeğin çok ötesinde kurgusal olarak tasvir edilmiştir.

Şiirlere, öykülere ve mitlere konu olan ve alışılmışın dışında ele alınan bu kuşlar farklı biçimsel özellikleri, isimleri ve anlamları ile bugün Çağdaş Türk Sanatında çeşitli sanatçıların yapıtlarında yeniden hayat bulmaktadır.

Bu çalışma ile gerçek dışı yani var olmayan şekilleriyle özellikle mitsel hikâyelerde adı geçen kuşların günümüz sanat anlayışı içerisinde ele alınış biçimlerine ve sanatçıların bu anlamda ortaya koymuş olduğu eserlere yer verilmiştir.

Araştırma sonucunda temsili olarak seçilen sanatçıların yapıtları üzerinden bir inceleme de bulunulmuştur. Masalsı bir anlatımı benimseyen ve bu anlamda eserler üreten sanatçıların mitolojik bir öykü barındıran gerçek dışı kuş figürlerini çağdaş bir anlayış ile ele aldıkları ve Türk halk kültüründe birçok hikâyeye konu olmuş bu kuşların önemli bir değer olarak görülmeye devam ettiği düşüncesine varılmıştır.

Teşekkür

Türk Sanatında Mitoloji İkonografi dersi kapsamında yürütmüş olduğum bu çalışmada katkılarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Alev Çakmakoğlu Kuru' ya teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

Abaç, N. (1995). *Kuğu.* 7 Aralık 2015 tarihinde www.artamonline.com sayfasından erişilmiştir.

Acar, K. (1967). *Kuşlar.* 7 Aralık 2015 tarihinde https://raffdergi.com sayfasından erişilmiştir.

Ak, , K. (2014). *Simurg.* 8 Aralık 2015 tarihinde https://tr.pinterest.com sayfasından erişilmiştir.

Alsan, Ş. (2005). *Türk mimari süsleme sanatlarında mitolojik kaynaklı hayvan figürleri.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çal, H. (2005). Orhun Anıtları 2009 yılı kazısı: "Karakuş Tasvirli Sembolik Lahit" , XIV. Türk Tarih Kongresinde sunulmuş bildiri, Ankara.

Çift Başlı Kartalın Selçuklu Versiyonu, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, 8 Aralık 2015 tarihinde https://wikipedia.org sayfasından erişilmiştir.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* İstanbul: Kabalcı.

Demirci, Ö. (2013). *Kuş Hikâyeleri*. 9 Aralık tarihinde http://www.art50.net sayfasından erişilmiştir.

Develioğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın.

Erman, D.O. (2012). *Direnç.* 14 Eylül 2013 tarihinde sanatçının kendi koleksiyonundan erişilmiştir.

Germaner, A, T. (1994). *Anka Kuşu Kılçığı*. 9 Aralık tarihinde https://lebriz.com sayfasından erişilmiştir.

Gezgin, D. (2007). *Hayvan Mitosları,* İstanbul: Sel

Göknil, C. (2004). *Sumbule Basak Virgo.* 9 Aralık tarihinde https://www.cangöknil.com sayfasından erişilmiştir.

Günyar, Ş. (2007). *Anadolu Seramiğinde Kuş Öğeleri.* Sanatta Yeterlilik Tezi, Anadolu Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.

Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar.* (çev. Bülent Bayram, H. Şefket Çağatay), İstanbul: Yapı Kredi

Karasar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık

Kazvini, *Acaibul Mahlûkat eserinde Simurg Tasviri Simurgh*. 10 Aralık 2015 tarihinde https://www.artnet.com sayfasından erişilmiştir.

Öncül, K. (2009). Masallardaki Devlet Kuşu Motifi. *Milli Folklor Dergisi, 84, 176*

Roux, J.P. (2005) *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (çev. Aykut Kazancigil), İstanbul: Kabalcı

Türk Selçuklu Sanatında Ana Tanrıça Umay İnancı ile bağlantılı Hüma Kuşu İkonografisi 12-13.yy. 13 Aralık 2015 tarihinde https://tr.pinterest.com sayfasından erişilmiştir.